

GONDOLATOK A NAGYCENKI HÁRSFASOR ÁLLAPOTÁRÓL ÉS MEGÚJÍTÁSÁNAK LEHETŐSÉGEIRŐL

THOUGHTS ON THE CONDITION OF THE LIME-TREE AVENUE IN NAGYCENK AND THE POSSIBILITIES FOR ITS RENEWAL

SZERZŐK/BY: GERZSON LÁSZLÓ,
SZILÁGYI KINGA

LEKTOR/REVIEWER:
JÁMBOR IMRE

AZ ÉRTEK

Magyarország tájépítészeti, dendrológiai értékei között az egyik legfigyelemreméltóbb a 2,3 km hosszú, nagycenki hársfasor.¹ A majd' két és fél évszázados kettős fasor az egykori Széchenyi birtok markáns látványtengelye, történeti, kultúr-történeti jelentőségű, egyedülálló tájléptékű alkotás. Tájépítészeti és esztétikai különlegessége monumentalitásából, a kastéllyal, kastélykerttel együtt alkotott építészeti, tájépítészeti együttes harmóniájából és nem utolsósorban az egyes példányok, a fasort alkotó famatuzsálemek megragadó szépségéből fakad. Tudományos jelentőségét a dokumentáltan mintegy 250 éves faegyedek alkotta, élő génbank (génalap-tartalék) felbecsülhetetlen kutatási értéke adja. A fasor a kastéllyal együtt műemléki védelmet élvez és 2001 óta a világörökség része.²

Nagycenk neve a magyar kultúrában összeforrt a Széchenyiekkel, jóllehet a cenki birtok csak a XVIII. század elején

került teljes joggal a család tulajdonába. A század közepén gróf Széchenyi Antal látott hozzá a cenki kúria bővítéséhez, fejlesztéséhez. A kettős fasort felesége, Barkóczy Zsuzsanna telepíttette 1754-60 között, a park átépítésével együtt.³ A gyönyörű fasor az országúton túl indult, s a kastély kerti homlokzatára merőleges irányban futott a Fertő-tó melletti kis erdőig. Itt állt az 1744-ben épült kis kápolna, amely mellé a fasor telepítésével egy időben remetelakot is építettek.⁴ A remetesség intézménye II. József 1781. évi intézkedésének nyomán szűnt meg, s ekkor az utolsó cenki remete is nyugálmányba vonult. A kis lakot 1872-ben bontották el, s helyén Széchenyi Béla ifjan elhunyt feleségének, Erdődy Hannának vörös gránit síremléke épült fel.

AZ ÉRTEKVEDELEM JELENLEGI KONCEPCIÓJA ÉS GYAKORLATA

Ennek a rendkívüli nemzeti értéknek a megóvása a műemlékvédelem és

1 Jelenleg a fasort mintegy 460 *Tilia cordata* (kislevelű hárs) egyed alkotja, két sorban, 30 láb tőtávolsággal telepítve.

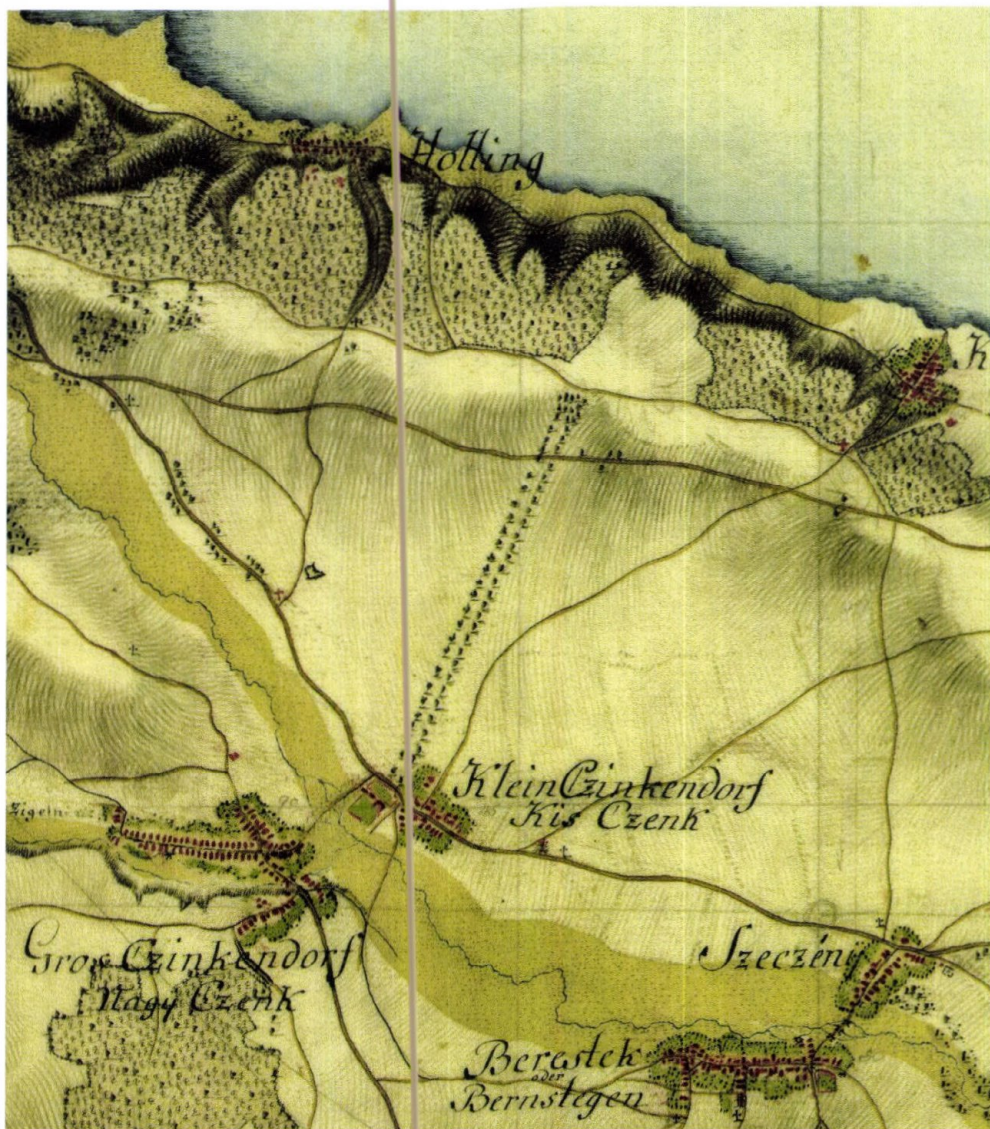
2 A magyarországi védett fasorok között nincs még egy hasonló értékű a kastélykertekhez kapcsolódó fasorok között, talán csak a jóval későbbi telepítésű, de ugyancsak tájléptékű keszthelyi feketefenyő fasor, Fesztetics Taszilo alkotása említhető itt.

3 Dr. Örsi Károly: *Történeti kertek - A magyar kertépítéssel legszebb alkotásai.* Ökotáj, 1992. 2. sz.

4 Ebben élt Tóth atya, akinek a feladatai közé tartozott a kápolna és a körülötte lévő veteményes- és virágoskert gondozása, a déli harangozás, ministrálás a kastélykápolnában, közös imádkozás a gróffal, valamint vasárnaponként a templom orgonájának a fújtatása. Cserébe hetente ellátást kapott az uraságtól: húst, bort, sót, gyertyát.

A cikk a TÁMOP-4.2.1/B-09/1-KMR-2010-0005 pályázat támogatásával jött létre.

1

1. kép/pict.:

A cenki kastély és hársfasor az 1. katonai felmérésen a 18. sz. végén / The palace and avenue in Cenk in the first military survey at the end of the 18th century

VALUE

Among Hungary's landscape gardening and dendrological treasures, the 2.3-kilometre-long avenue of lime trees in Nagycenk is one of the most remarkable.¹ The double avenue of trees, dating back almost two and a half centuries which forms an imposing visual axis of the former Széchenyi estate, is of both historical and cultural importance and is a unique landscape creation. Its landscaping and aesthetic distinction is based on its monumentality, as well as on the architectural and landscaping harmony between the castle and the castle gardens and, last but not least, on the captivating beauty of the ancient trees that make up the avenue. The scientific significance of the avenue lies in the high research value of the 250-year-old trees remained in the alley as living gene-bank reserves. Together with the historic palace, the avenue (at least its first section) is a protected site and was included on the World Heritage List in 2001.²

In Hungarian history, Nagycenk is linked with the Széchenyi family, although the Cenk estate only came into the family's ownership as late as the early 18th century. In the middle of the century, it was Count Antal Széchenyi who began to expand and develop the mansion in Cenk. The double avenue was planted by his wife, Zsuzsanna Barkóczy, between 1754 and 1760 as part of the reconstruction of the garden.³ The beautiful avenue started over the road and ran perpendicular on the castle's garden façade to the small wood near Lake Neusiedl (Fertő). Here stood a small chapel, built in 1744, to which a hermitage was added at the time the avenue was planted.⁴ Following the 1781 edicts of Joseph II, as a result of the abolishment of hermits, the last hermit of Cenk retired. The small dwelling was demolished in 1872, and the beautiful, red granite tomb to Hanna Erdődy, the young wife of Béla Széchenyi, was erected in its place.

1 Nowadays the avenue comprises about 460 *Tilia cordatas*, small-leaved limes, planted originally in two rows with a spacing of 30 feet with a total number of 600.

2 Among the protected tree avenues that exist in conjunction with palace gardens in Hungary, there is none to match this one in terms of value. The only other example worth mentioning here is the black pine avenue at Keszthely, the creation of Tassiló Festetics. This avenue was also conceived at the level of landscape, but is a much later plantation.

3 Dr. Károly Örsi: *Történeti kertek – A magyar kertépítészet legszebb alkotásai.* (Historical gardens – the most beautiful creations of landscape architecture in Hungary.) Ökotáj, 1992/2

4 It was the dwelling of Father Tóth, whose duties included the maintenance of the chapel and the surrounding vegetable and flower garden, ringing the bell at noon, altar serving in the palace chapel, saying prayer together with the count, and working the bellows of the church organ on Sundays. In return, he received weekly provisions from the count: meat, wine, salt and candles.

természetvédelem együttes erőfeszítését megkövetelő, kiemelt fontosságú feladat. A fasor kezelésével megbízott Tanulmányi Erdőgazdaság Zrt. számára 2002 óta rendelkezésre áll egy kezelési terv, amelynek célja az idős hársfák élet-tartamának meghosszabbítása mintegy 50–60 évvel, s közben a fasor fokozatos felújítása, cseréje, első ütemben a kastélyhoz legközelebb eső szakaszon. Itt a faállomány állapota miatt egyszeri teljes rekonstrukciót javasol a terv, és elképzelhetőnek tartja a fasor faállományának cseréjét is: a jelenlegi *Tilia cordata* helyett a pótlásra már a 19. sz. elején is használt *Tilia platyphyllos* fajt, ill. a *T. cordata* és *T. platyphyllos* hibrideket javasolja, sőt a *T. tomentosa* faj telepítését sem zárja ki.⁵ A fasor rekonstrukciója meg sem kezdődött, a fenntartó és gyógyító kezelések elmaradása miatt a felmérés óta eltelt közel tíz esztendő alatt jelentős állapotromlás figyelhető meg.

A fasor belső, a kastély és a vasút közötti szakaszán Nagycenk város önkormányzata végeztet alapvető fenntartási munkákat, ami lényegében a sétány nyomvonalának kaszáltatását jelenti. A kezelési tervben foglalt fasor-tisztítási és fenntartási, ill. fagyógyászati munkálatokat azonban nem, vagy nem kellő rendszerességgel végzik, s félő, hogy a famatuzsálemek gyors egymásutánban fognak összeomlani. A fasor tájképi értékét ugyanakkor jelenleg nem csak a foghíjak, a szakszerűtlen pótlások és a fák esztétikai és egészségi szempontból is erősen kifogásolható állapota rontja, hanem a fasorral határos területek használata, fenntartása. Az idézett természetvédelmi kezelési tervben foglalt település -, ill. környezetrendezési javaslatok jól szolgálnák a fasor védelmét, mind természeti, egészségügyi, mind pedig tájképi szempontból. A két oldali 100–100 méteres pufferzóna kialakítása nem történt meg, az építési korlátozások sem épültek be a szabályozási tervekbe. A két települési önkormányzat, Nagycenk és Hidegség elfogadás előtt álló rendezési tervei nincsenek összhangban sem egymással, sem a kulturális örökségi, ill. természetvédelmi érték érdekeivel. A nagycenki fasori szakasz a világorökség része, míg a hidegségi szakasz „csak” természetvédelmi terület.

FASORMEGÚJÍTÁSI MÓDSZEREK ÉS PÉLDÁK

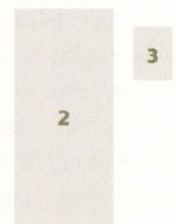
A kertépítészeti alkotások élő, fejlődő, változó, múlandó és megújítható alkotások. A kertek korát, az idő múlását elsősorban a fák jelzik. Történeti kertjeinkben, védett természeti értékeink között számos idős, több száz éves fa, valószínűleg famatuzsálem van, amelyek óvó gondoskodás mellett még jó darabig mutathatják az idő múlását. Szoliter fák vagy facsoportok esetében az egyedi pótlás általában nem egyszerre történik, így a kertben a koronaszint egykori tervezett karaktere megőrizhető, a térhatárok, növényi térfalak többé-kevésbé jól lehatároltak maradnak a megújítás után is.

Más a helyzet a fasorokkal, amelyek markáns, lineáris elemet képeznek kertben, tájban egyaránt. A fasorok a barokk kertekkel váltak fontos tájalkotó elemmé, majd a városi tengelyek fasorokkal való megerősítése révén a városépítészeti és a városi tájformálásának eszközévé. A barokk fasorok jellemzően nyírt növényi térfalakat képeztek, amit csak egységes telepítésű fasorokkal lehetett kialakítani. De a fasorok egységes megjelenése – legalább fafaj, ill. taxon szinten – szabad növényes esetében is alapvető kívánalom.

A fasorok felújításának módszerei a pótlásos, részleges, szakaszos, ill. teljes felújítás, továbbá a fafaj cseréjével is együtt járó totális felújítás. A megfelelő módszer megválasztása sok tényezőtől függhet:

- az adott fasor állapota, (egészségügyi és esztétikai állapot, balesetveszélyesség, betegségek, látványérték, stb.),
- a megváltozott környezeti adottságok (talajvízszint változás, levegőszennyezettség, városi hősziget jelenség,
- egyéb környezeti terhek, pl síkosság-mentesítő anyagok, egyéb talajszennyezés, stb.),
- tulajdonviszonyok és használati módok változása (magánterület-közterület, idegenforgalmi vonzerő, stb.),
- pénzügyi és menedzsment lehetőségek, körülmények,
- fenntartási lehetőségek,

⁵ A kezelési tervet a Fertő-Hanság Nemzeti Park Igazgatóság megrendelésére a Nyugat-Magyarországi Egyetem Növénytan Intézeti Tanszéke és a Szent István Egyetem Tájvédelmi és Tájrehabilitációs Tanszéke készítette. Csima Péter, Módosné Bugyi Ildikó: A nagycenki hársfasor természetvédelmi kezelési terve. In: Száz éve született Ormos Imre. Szent István Egyetem Tájépítészeti, -védelmi és -fejlesztési Kar. Budapest, 2003. p.79.

2. kép/pict.:
A nagycenk fasor helyszínrajza a védettségekkel és a jellemző szakaszokkal / Plan of the Nagycenk lime-tree avenue showing protected zones and characteristic sections

3. kép/pict.:
A fasor első fája a bejáratától jobbra, a főút közelében / The first lime tree in the avenue to the right of the entrance, near the main Sopron road

Jelmagyarázat / Legend

- **V** Világörökség / World heritage
- Natura 2000 által határolt terület / Natura 2000 area
- **ÖH** Országos ökológiai hálózat által érintett terület / National ecological network
- Országos természetvédelmi terület / National conservation area
- **NP** Nemzeti park / National park
- **HT** Helyi jelentőségű természetvédelmi terület / Conservation area of local interest
- **MK** Műemléki környezet javasolt határa / Protected neighbourhood of monument
- **MJ** Műemléki jelentőségű terület / Conservation area
- **M** Műemlék és telke / Monument, monument parcel
- **T** Egyedi tájérték – pontszerű / Individual landscape value – spot
- Egyedi tájérték – vonalszerű / Individual landscape value – line
- **7** Fasor elvi szakaszolása / Sectioning of avenue

• és végül, de nem utolsó sorban értékvédelmi szempontok (kultúrtörténeti érték, botanikai, dendrológiai, városképi, tájképi érték, stb).

A nagyvonalú fasorok között is kiemelkedő alkotásnak számít Blenheim (Woodstock, Anglia) 2×2 soros alléval kísért sétánya, amely a kastély északnyugati vue-jét jelöli ki, s amely Marlborough herceg emlékművénél elliptikus térré tágul ki, majd szinte a látóhatár pereméig vezet. A fasor teljes hossza jelenleg 1,4 mérföld (mintegy 2,3 km). Eredetileg bükkfákat telepítettek 40×40 lábas kötésben, kétszer két sorban. A 18. századi telepítés felújítása a 20. század második felére halaszthatatlanná vált. 1977 és 1979 között a fasor totális cseréjét végrehajtották. Közel 700 famatuzsálemet vágtak ki egy menetben, a faanyagot a helyszínen feldolgozva, válogatva, értékesítve. Egyetlen idős, de egészséges példány maradt meg mementónak, vállalva a kockázatot, hogy néhány évtized múltán azon a helyen a fiatal fával való pótlás mindenképp foghíjassá teszi a fasor képét egy jó időre. A fasor megújítása fafajcserével történt, bükk helyett hársfából telepítettek az új fasorokat.⁶ A nagy sétány ma, jó 30 éves állományával újra impozáns, egészséges képet nyújtó tájépítészeti alkotás.

Az elmúlt évtizedekben ilyen teljes vagy totális fasor felújítást egyre kevesebbet végeznek, sokkal inkább a – környezetbarátnak tűnő, számító – részleges vagy szakaszos felújítás mellett döntenek. Leginkább városi fasorok esetében fordul elő még ma is a totális fasor-felújítás, amikor a városi környezet változása, minőségromlása miatt már nincs mód az eredeti fafaj megtartására (pl. az Andrássy úti platánfák a városi környezetterhelés mellett a talajvízszint csökkenése miatt is egyre rosszabb

egészségi állapotba kerültek, s ezért cseréljük a városi élőhelyet jobban toleráló, ámbar a „sugarút” városépítészeti terével kevésbé harmonizáló kőrís, Fraxinus excelsior 'Westhof's Glorie' fasorral történt.) A teljes vagy totális fasormegújítás akkor lehet még indokolt, ha barokk stílusú kertépítészeti együttes markáns lineáris elemét kell rekonstruálni, ahol az egységes megjelenés, akár nyírt, akár szabadon növekvő formában, mindenképp fontos kívánalom. A Gödöllői Királyi Kastély Felső kertjében a barokk időszakból származó vadgesztenye allé totális megújítása a kert 2009–2010. évi felújítása keretében történt. Az eredeti közönséges vadgesztenye (Aesculus hippocastanum) fasort piros virágú vadgesztenye (Aesculus x carnea) váltotta fel, amely az aknázómolynek jobban ellenálló hibrid⁷.

Történeti kertekben azonban nem egyszer látni olyan megújítást, amikor a kerti képben kulcsfontosságú szerepet betöltő faóriást saját helyén, saját magonccal pótolják (Wörlitz, Muskau).

A nagycentri hársfasor esetében a teljes vagy totális megújítás nem indokolt, elsősorban tájképi és eszmei értékvédelmi szempontból. Itt sokkal inkább a szakaszos megújítás képzelhető el, amely a természetesszerű, már-már festői tájképet leginkább képes hosszú távon is megőrizni. A következőkben erre a fasormegújítási módszerre teszünk javaslatot.

A NAGYCENTRI FASOR ÁLLAPOTA

A nagycentri hársfasor eredetileg ültetett példányai a kislevelű hárs (*Tilia cordata*) faj egyedei. Magonc állomány, melynek szaporítóanyagát a környékbeli erdők vagy parkok magtermő

6 Blenheim. Landscape for a Palace. Edited: James Bond, Kate Tiller. Alan Sutton Publishing Ltd. Oxford University Department for External Studies 1987
7 *Aesculus x carnea* a közönséges vadgesztenye (*Aesculus hippocastanum*) és az Észak-Amerikában honos piros vadgesztenye (*Aesculus pavia* L.) hibridje.

4. kép/pict.:

Az első szakasz végénél lévő kőpadok. A fasor „előkertszzerű” fenntartása önkényes elbirtoklásra utal és megbontja a gyepszint egységes képét / Stone benches near the end of the first section. The maintenance of part of the avenue as a “foregarden” not only disturbs the homogeneity of the grass level but can also be seen as a type of adverse possession

5. kép/pict.:

A fasor nagycentri szakasza. A tavaszi felvételen jól látszanak a beteg, kiöregedett, torzult, utókezelés nélkül csonkolt koronák és a gondozás hiánya, valamint a fagyöngy térhódítása a koronaszintben / The Nagycentri section of the avenue. This picture, taken in spring, clearly shows

the old, unhealthy, deformed and truncated tree crowns that have not received the necessary care. It also illustrates the lack of maintenance as well as the spread of mistletoe in the crown zone

6. kép/pict.:

A fasor nagycentri szakasza ősszel, amikor a lombozat részben még elfedi a koronaszint súlyos hibáit / The same section of the avenue in autumn, when the foliage partly covers the severe crown distortions

FORRÁS:

GERZSON LÁSZLÓ, JÁMBOR IMRE ÉS SZILÁGYI KINGA FELVÉTELEI, 2010. ÁPRILIS ÉS SZEPTEMBER/PHOTOGRAPHS TAKEN BY LÁSZLÓ GERZSON, IMRE JÁMBOR AND KINGA SZILÁGYI, IN APRIL AND SEPTEMBER 2010

CURRENT CONSERVATION CONCEPT AND PRACTICE

The preservation of this exceptional national asset is a priority task that requires the combined efforts of environmentalists and historic building conservation experts. Entrusted with the management of the avenue, Tanulmányi Erdőgazdasági Zrt (Educational Forestry Co.) has at its disposal a management plan, drawn up in 2002, which aims to extend the life of the ancient lime trees by 50 to 60 years, while gradually renewing and replacing the avenue. The first phase of the plan involves the section closest to the palace. Due to the condition of the trees in this section, the plan suggests a single comprehensive reconstruction and envisages the replacement of the entire tree-stock of the avenue: It recommends replacing the present *Tilia cordata* with *Tilia platyphyllos*, which were used in the early 19th century, as well as *T. cordata* and *T. platyphyllos* hybrids, and even possibly *T. tomentosa*.⁵ While the reconstruction of the avenue has still not begun, significant deterioration has taken place in the almost 10 years that have elapsed since the survey, due to the absence of sanitary and maintenance measures.

Along the inner section of the avenue, between the palace and the railway, Nagycenk Town Council carries out essential maintenance work, which essentially means mowing the avenue path. However, the cleaning, maintenance and sanitary measures outlined in the management plan are either not being carried out at all or not sufficiently regularly, thus there is a real fear that the ancient trees will soon fall

one after the other. The landscape value of the avenue is damaged not only by the missing trees, the unprofessional replacements and the highly objectionable aesthetic and sanitary condition of the trees, but also by the use and condition of the land bordering the avenue. The town and environment planning proposals contained in the above-mentioned conservation management plan would ensure the protection of the avenue from the nature conservation, sanitary and landscaping points of view. The development of 100 metres wide buffer zones on both sides of the avenue has not taken place, nor have building restrictions been included in the regulatory plans. The town regulation plans of the two local authorities of Nagycenk and Hidegség (the last one is currently awaiting adoption), are not consistent with one another, nor with the interests of cultural heritage protection and nature preservation. The section of the avenue in Nagycenk is a World Heritage Site and a cultural heritage, while the section in Hidegség together with the Széchenyi monument is "only" a nature conservation area.

AVENUE RENEWAL METHODS AND EXAMPLES

Pieces of landscape architecture are living, evolving, changing, ephemeral and renewable creations. The age of a garden and the passing of time, are indicated primarily by trees. Historic gardens and protected natural territories in Hungary feature a number of Methuselah trees, dating back several centuries, which, with appropriate care, will continue to illustrate the passage of

⁵ Commissioned by the Directorate of the Fertő-Hanság National Park, the management plan was created by the Institute of Botany of the University of West Hungary, and the Department of Landscape Protection and Landscape Rehabilitation of St. Stephen's University. Péter Csima and Ildikó Módosné Bugyi: The conservation management plan of the Nagycenk lime-tree avenue. In: *Száz éve született Ormos Imre (A hundred years since the birth of Imre Ormos)*. Faculty of Landscape Architecture, Protection and Development, St. István University. Budapest, 2003. p.79.

fáiról gyűjthették. Hogy egy vagy több fa magoncai-e, azt érdekes lenne genetikai vizsgálatokkal tisztázni. A kislevelű hárs a növény társulásokban betöltött szerepe szerint ún. előfutár faj, ami azt jelenti, hogy várható életkora genetikailag kódoltan rövidebb, mint az adott területen állományalkotó klimax fajoké. Ezért nem várható a kislevelű hársakból olyan rekord méretű és matuzsálemi korú példányok megmaradása, mint a tölgyekből vagy a bükkből, melyeknek évszázados példányai országszerte ismertek, sokszor legendák tárgyai. E faj 150 évnél idősebb példányai már nagyon idősnek számítanak, zárt erdő társulásokban nem is igen érik meg ezt a kort, míg parkfaként vagy sorfaként, korhadó ágrendszerükből adódó veszélyességük és csökkenő esztétikai értékük

miatt ilyen korokra általában már kivágásra kerülnek. Egyedül csak a nyílt területeken, konkurencia nélkül, szabad térállásban fejlődő egyedek képesek ebben a korban még szép faként mutatkozni. A nagycenti hársak rendkívüli életkorának magyarázata lehet a jó, egyseges genetikai anyag, a kedvező környezeti viszonyok (talaj, kitettség, csapadék), a konkurens növényzet hiánya, és a viszonylag szabad térállás, valamint a vélhetően hosszú ideig meglévő szakosított és intenzív kezelés, fenntartás..

2010-ben két alkalommal helyszíni bejárást tartottunk, s egyértelműen látható volt, hogy a fásor idős példányainak többsége, a jó termőhelyi viszonyok ellenére, leginkább matuzsálemi koruk miatt, igen rossz egészségi állapotban

7. kép/pict.:

A fásor és a kastély vizuális kapcsolata töretlen / The unbroken visual connection between the palace and the avenue

8. kép/pict.:

A fásor egy szakasza: erősen heterogén állomány, az eredeti telepítés, jó és pusztuló állapotban lévő fái váltakoznak a korábbi felújítási próbálkozások jobb-rosszabb állapotban lévő egyedeivel / One of the typical sections of the avenue, with old,

original trees in a good or poor state, and trees from later reconstruction periods in varying conditions

9. kép/pict.:

Az idős, eredeti telepítésből származó hársfák egy részét erős csonkolással lehetett ideig-óráig megmenteni, de ez gyakran a stabilitás kárára történt / During earlier maintenance work the tree crowns were truncated in order to preserve the original trees, very often at the cost of stability

time for years to come. In the case of solitary trees or groups of trees, individual replacement does not usually take place all at once, thus the garden's originally planned crown level can be preserved, while the space delimiters and plant walls remain more or less distinct even after the renewal.

The situation is very different with avenues that form a strong, linear element, both in gardens and landscapes. Avenues became important landscape elements with the appearance of Baroque gardens, after which the strengthening of town axes by avenues became an important device in urban architecture and urban landscape planning. Baroque avenues typically comprised spatial delimiters of trimmed plants that could be formed only with avenues planted in a single installation. However, the homogeneous appearance of avenues – at least at the level of species or taxon – is an essential requirement even in the case of free-growing plants.

Avenue renewal methods may be supplemental, partial, intermittent or comprehensive, or may take the form of total reformation that involves a change of tree species. The choice of the most suitable method may depend on many factors:

- the condition of the given avenue (sanitary and aesthetic condition, safety risks, diseases, visual value etc.),

- changing environmental conditions (changes in the water table, air pollution, the creation of so-called urban heat islands, and other environmental burdens such as de-icing agents, other soil contaminants etc)
 - changes in ownership and utilisation patterns (private property, public areas, tourist attractions etc.)
 - financial and management options and conditions
 - maintenance options
- and last but not least, protection aspects (cultural-historical, botanical, dendrological, townscape, landscape values etc.).

An outstanding example among even the grandest tree avenues is provided by the two-part double avenue at Blenheim Palace (Woodstock, England), which marks the palace's north-eastern vista, broadening into an elliptical space at the memorial to the Duke of Marlborough, then continuing almost to the horizon. The total length of the avenue is currently 1.4 miles (approximately 2.3 km). Originally, beech trees were planted in 40×40 feet bond, in twice two rows. By the second half of the 20th century, the renewal of the 200 years old plantation had become an urgent task. Between 1977 and 1979, the avenue was totally replaced. Nearly 700 Methuselah trees were felled in one go, and the timber was processed, sorted and sold on the spot. Only one ancient but healthy specimen was left as a memento,

van, sokuk a teljes pusztulás előtt áll. Az évek során számos példány kipusztult, sőt a korábban kezelt, cementálással szilárdított faegyedek is tovább pusztultak. Az utóbbi évtizedek során több pótlás történt, így található a fasor idős fái között 30–50 éves egyedek és csupán néhány éve ültetett fiatal fácskák is. Ezek a pótlások a fasor egységes képét megbontják, s általában nem szakszerűen történtek. A fasor egyes szakaszain cserjés-bozótos állomány jelent konkurenciát, ami az idős korú fák esetében további veszélyeztető tényező. Az idős, beteg fák szakszerű faápolás nélkül rövid időn belül teljes pusztulásra vannak ítélve.

A helyszínelés alapján a nagyecenki hársfasor a fák egészségi állapota, a tájképi kapcsolatok és a területhasználat alapján hét jellemző szakaszra tagolható.

1. szakasz: A kastélykerttől a kőpadokig (150 méter)

Az első szakaszban sok új betelepítés van, az eredeti tőállásnál sűrűbben, köztes telepítés formájában is. Az eredeti telepítésű fák szinte mind csonkoltak. A főúthoz legközelebb eső, fasort kezdő fák közül a keleti oldalon lévő teljesen jó állapotban van, s a szakasz elején is viszonylag jobb állapotban vannak a fák, ami arra utal, hogy a közúti közlekedés okozta környezetszennyezés nem olyan mértékű, ami egyértelműen károsodást okozhat a faállományban.⁸ A keleti oldalon a fasor mögötti zöldsávban területfoglalások, elbirtoklások jelei mutatkoznak, részben úgy, hogy kerítéssel hozzákérítették egy területet a telekhez, részben a fenntartás révén – a kőpad mögötti kert tulajdonosa rendszeres kaszálással előkertként tartja fenn a fasor adott szakaszát. A fasor látványát erősen zavarja az is, hogy a keleti oldalon az egyedi telkek hátsóudvaraira lehet rálátni a hiányos fasoron át. Kedvező viszont, hogy a faközökben viszonylag kevés gyomfa vagy cserje található.

2. szakasz: A kőpadoktól a kiserdő végéig (140 méter)

A keleti oldal erősen hiányos, a meglévő fák erősen csonkoltak, sok sarjhajtással bírnak, s részben ettől bozótosnak

tűnik fel a fasor. A nyugati fasori sáv kezd beerdősülni a háttérben lévő telepített akácos erdő gyomosító hatására. Az eredeti telepítésű fák mintegy harmada teljesen hiányzik, de van néhány jó állapotú, erősen felfelé törő koronájú fa is ezen a szakaszon.

3. szakasz: A kiserdőtől a keleti oldali csatlakozó platánfasorig (290 méter)

A keleti oldalon 8–10 méteres zöldsáv után szántóterület következik, s ezért itt nincs háttérszennyezés, nincs gyomosodás vagy beerdősülés. A terület nyitott, mind látványban, mind a fenntartás szempontjából. A fasor azonban erősen hiányos, szinte szabad térállásúnak tűnik fel. Sok a pusztuló, fagyönggyel terhelt idős fa, ill. az erősen csonkolt, vagy visszaszáradt, tőtől ágas fa. A törzseket sokszor évtizedes tősarjak veszik körül, ami az elmaradt és szakszerű fenntartás tartós hiányára utal. Vannak új telepítések, pótlások is, részben köztes telepítésként, szakszerűtlenül. A nyugati fasor is erősen nyitott, s ezért szabad a rálátás a közeli Széchenyi lakóparkra. A tájidegen, szinte minden tagoló és takaró fásítást nélkülöző beépítés igen kedvezőtlen látványt ad a világörökségi területen.

4. szakasz: A platánfasortól a vasútig (320 méter)

A nagyecenki utolsó szakasz, mely igen rossz állapotban van. Az eredeti fák többsége csonkolt, omladozó vagy haldokló szerkezetű. A fasorban megközelítőleg 80 éves fák is előfordulnak, ami egy, a két háború közötti időszakban végzett pótlás eredménye lehet. A nyugati oldal nagyon hiányos, elbozótosodott, a szakasz végén az akácerdő teljesen ránőtt a fasorra, s elnyomja, elveszi a fényt, a fasor fáit is torzítja. A keleti oldalon fehér eperfákból teljesen szakszerűtlenül még egy fasort telepítettek a hársfasor mögötti zöldsávba. Ez az állomány kb. 40 éves. Jelenleg még csak zavaró látványként tűnik fel, néhány évtized múltán azonban élőhelyi konkurenciát is jelenthet.

A nagyecenki területen futó, első négy fasori szakasz állapota egyértelműen mutatja, hogy legalább 8–10 éve nem nyúlhattak hozzá a fákhoz, a faközökben

⁸ A 2002. évi favédelmi terv részben a közúti forgalom mértékével indokolta a fasor totális cseréjének javaslatát. Csima Péter, Bugyi Ildikó, ... Ormos Imre 100 p....

with the risk that, within a few decades, its replacement with a young tree would leave a visible gap in the alley for many years. The renewal involved a change of tree species owing to strong infections: instead of beech, the new avenues were planted with lime trees.⁶ With its stock of 30-year-old trees, the great walk is once again an imposing, homogeneous piece of landscaping.

In recent decades, such full-scale renewal of avenues is becoming less and less common, while what is considered the more environmentally friendly option of partial or phased renovation is preferred. Today, comprehensive avenue renewal takes place mostly in the case of urban avenues, when, due to changes to or a deterioration of the urban environment, it is no longer possible to preserve the original species. (The condition of the sycamore trees on Budapest's Andrassy Avenue, for example, was deteriorating as a result of urban environmental burdens and a fall in the water table, thus they were replaced by *Fraxinus excelsior* 'Westhof's Glorie', the common ash, that better tolerates urban conditions although it blends less harmoniously with the avenue's space forms and proportions.) Total renewal may also be justified when a strong linear element of a Baroque landscape structure is to be reconstructed, making essential the preservation of a uniform appearance, either in trimmed or free-growing form. In the Upper Garden of the Royal Palace of Gödöllő, the total renewal of the horse chestnut avenue that dated back to the Baroque age, took place as part of the renewal of the garden in 2009-2010. The original common horse chestnut (*Aesculus hippocastanum*) was replaced by the red horse chestnut (*Aesculus x carnea*), a hybrid that is more resistant to the horse chestnut leaf miner⁷,

In historical gardens, however, giant trees that function as key visual elements are often replaced where they stand by their own seedlings (Wörlitz, Muskau).

In the case of the Nagycenk lime avenue, comprehensive or total renewal is not justified, especially in terms of landscape and value preservation. Phased

renewal would seem more appropriate, since it is more capable of achieving the long-term preservation of the nature-like, picturesque landscape. In the next section, we propose a new method for the renewal of the avenue.

THE CONDITION OF THE NAGYCENK TREE AVENUE

The original specimens in the Nagycenk lime-tree avenue belonged to the small-leaved lime species (*Tilia cordata*). This was a seedling stock, the propagation material for which was probably collected from the seminiferous trees of the surrounding forests or parks. It would be interesting to clarify by genetic testing whether they are the seedlings of one or more trees. In terms of its role in plant communities, the small-leaved lime is a so-called precursor species, which means that its life expectancy is genetically shorter than the climax community in the given area. Small-leaved limes are not therefore expected to achieve record-breaking size or age, unlike beeches and oaks, centuries-old specimens of which are known throughout the country and often the subjects of legends. A specimen of this tree that is older than 150 years is considered ancient. In well grown, closed forests they rarely reach this age, while in parks or avenues they are usually felled by this time due to their decaying branch system and decreasing aesthetic value. Only in open areas, without competition, are freely developing individual specimens capable of retaining an attractive appearance at this age. The reasons behind the outstanding age of the Nagycenk lime trees may be the right, single genetic material, favourable environmental conditions (soil, exposure, rainfall), the absence of competing vegetation, and the relatively free spacing, as well as the presumably long periods of professional and intensive management and maintenance.

In 2010, two site visits took place, during which it was clearly apparent that the majority of the old specimens, despite the good habitat conditions and largely

⁶ *Blenheim. Landscape for a Palace*. Edited: James Bond and Kate Tiller. Alan Sutton Publishing Ltd., Oxford University Department for External Studies, 1987

⁷ *Aesculus x carnea* is a hybrid of the common horse chestnut (*Aesculus hippocastanum*) and the red horse chestnut (*Aesculus pavia* L.) of North America.

tisztítási munkák sem voltak. Ugyanakkor ez a legintenzívebben használt, látogatott fasori szakasz, hisz a kastélyt látogató turisták többnyire átsétálnak az út túloldalára is, s végigmennek a fason, rendszerint a vasútig. A fasorok között, a középtengelytől kissé nyugatra kitaposott ösvény mutatja a használatot. A kőpadnál, az előkertként fenntartott fasori szakaszon jól látszik, hogy a gyepek kiválóan alkalmasak lennének a gyepek sávjának kialakítására: a faszor teljes hosszában, mintegy 2-3 méteres sávban rendszeres kaszálással kialakítható a rövidre vágott gyepek sávja, míg attól jobbra és balra magasra hagyott gyepek maradhatnak, mintegy virágos gyepeként, évi két-háromszori kaszálással.

5. szakasz: A vasúttól a kiserdőig (720 méter)

A vasút sajnálatos módon szeli ketté a faszort, ami a töltés miatt határozott vizuális választóvonalat is jelent. A töltés viszonylag könnyen átjárható. A faszornak ez a szakasza már Hidegség külterületéhez tartozik. A faszor nyitott térállásban halad szinte végig, csak a nyugati oldalon van két kisebb, zárt erdőfolt, ezek szép, magasra nőtt *Quercus cerris* erdők. Az erdős szakaszokon a faszort szinte teljesen elnyerte az erdőállomány, ami nem csak kedvezőtlen látvány, hanem az amúgy is gyengülő, idős fák számára fokozott terhelést, fényszegény élőhelyet jelent. Ezen a szakaszon szinte alig volt felújítás, de egy szakaszon jó húsz éves *Tilia tomentosa* faszor található, ami

többszörösen is szakszerűtlen beavatkozásnak, vagy kísérletnek minősíthető, hiszen megbontja a faszor egységességét és ráadásul egy tájidegen fafajjal. Az eredeti telepítésű fák a természetes előregedés állapotában vannak, pusztuló és spontán újuló ágrendszerrel, de sok az utolsó stádiumban lévő fa. A faközökben és a foghíjakban sok a bozót és a sarjhajtás, ami a faszor képét is, az idős fák életfeltételeit is rontja. A faszorközben látható traktornyom arra utal, hogy a területen rendszeresen munkagépekkel közlekednek.

6. szakasz: A kiserdőtől, a keresztúttól a zárt erdőig (420 méter)

A szakasz nagy része nyílt állásban halad, csak a keleti felén van egy nagyobb, fiatalos erdőállomány, ami háttért képez. Szerencsére az erdő itt még nem nőtt rá a faszorra. A faszor ezen a szakaszon is erősen hiányos, és itt is volt szakszerűtlen pótlás, mégpedig cserfakkal.

7. szakasz: A síremlék körüli erdőn át vezető szakasz (260 méter)

A hársfasor itt lényegében véget ér, az állomány átvált cseres tölgyesbe, az út pedig inkább enyhén ívelt vonalú erdei ösvényként vezet tovább a síremlékig, ill. az azt övező *Thuja orientalis* sorig. Az erdő jó állapotú, magasra nőtt cseres tölgyes, a sávban keresztbe dőlő fatörzs, ami akár lovas ugróakadály lehet. Az emlékmű körül magasra nőtt *Thuja orientalis*, mögötte *Abies nordmanniana* állomány ad határozott

keretet. Az emlékmű közvetlen környezete gondozott. A síremléktől mindössze 50 méterre lévő egykori erdészház a rendezési tervben egyedi tájértékként szerepel, pedig az átépítéseknek és bővítéseknek köszönhetően ma már semmiféle tájérték-jelleget nem mutat. A terület bekerített, az épület felújítása, bővítése még nem fejeződött be, és a hátsó udvarban – a 2010. tavaszi helyszínelés alkalmával – sertéstartás volt, annak minden kellemetlen járulékos terhével. Az őszi terepbejáráskor már „csak” néhány vadiszró és muflon turkált, legelészett az udvaron, ami itt, az erdei környezetben elfogadható telekhasználatnak minősül, még az emlékmű környezetében is.

A hidegségi szakaszon szintén nincs fenntartásnak, gondozásnak nyoma. A faszorok közeiben sűrű cserje- és sarjállományok nőnek, változatos, a tájra jellemző cserje- és fafajokból, melyek egy része veszélyes gyomosító (fekete bodza és akác). A faszor kevésbé látogatott, mint a kastélyhoz közelebb fekvő, nagycenti szakasz. Itt inkább mezőgazdasági dűlőként és lovaslőút-ként funkcionál. Az emlékmű a hidegségi belterületről is megközelíthető.

A helyszíni szemle alapján egyértelműen megállapítható, hogy a faszor felújítása halaszthatatlan, egyrészt a fák elhanyagoltsága és idős kora, ill. sok esetben a teljes összeomlás előtti állapota miatt, másrészt a felújítás hosszú távú időigénye miatt. A faszor felújítása

10. kép/pict.:

Az eredeti telepítésből származó hársfák között szép, még megfelelő állapotban lévő egyedek is találhatóak / Some of the original trees are still attractive

and in good or acceptable condition

11. kép/pict.:

A lombkoronát elborító fehér fagyöngy komoly megterhelést jelent az idős faállomány számára és sietteti a

korona pusztulását / The spread of mistletoe represents a danger to the old trees and accelerates the death of the crown

due to their age, were in a very poor state of health, and many were facing complete decay. Many trees have died over the years, and even the previously treated, cement-hardened specimens had further decayed. In recent decades, a number of replacements were made, thus among the old trees in the avenue there are individual trees of 30 to 50 years to be found, as well as young saplings that were planted only a few years ago. These replacements, which have generally been done in an unprofessional way, destroy the homogeneous aspect of the avenue. In some stretches of the avenue there is competing scrub and brush stock, which poses a further threat to the older trees. Without professional care, the old, diseased trees face total destruction within a short time.

On the basis of the site visits, the Nagycenk lime avenue can be divided into seven sections according to the trees' state of health, their relationship with the landscape, and the use of the land.

1. Section 1: From the palace garden to the stone benches (150 metres)

The first section contains several new replacements, planted more densely than the original trees, and also in the form of companion planting. Almost all of the original trees are truncated. Among the trees at the head of the avenue, situated nearest to the main road, the tree on the east side is in perfect condition, while the trees at the start of the section are also in a relatively better condition, suggesting that road traffic pollution is not causing obvious harm to the tree stock.⁸ On the east side, in the green belt behind the avenue, there are indications of adverse possession, partly in the form of fencing in an area adjacent to a plot, and partly through maintenance: that is, the owner of the garden behind the stone bench maintains this section of the avenue as

a fore-garden by mowing it regularly. The appearance of the avenue is also disturbed by the fact that the backyards of individual plots are visible through the gaps in the east side of the avenue. More favourably, there are relatively few parasitical trees or shrub among the trees.

2. From the stone benches up to the end of the small forest (140 metres)

The east side is very incomplete, the existing trees are heavily truncated, and have many offshoots, which is partly responsible for making the avenue appear overgrown with bushes. The western side is beginning to afforest as a result of the acacia wood that has been planted behind it. About a third of the original trees are entirely missing, although there are some trees in good condition, with strongly thrusting crowns.

3. From the small forest to the row of plane trees that connects on the east side (290 metres)

On the eastern side, following a green belt of 8 to 10 metres, arable land appears, which means that there is no background pollution, weeds or afforestation. The area is open, in terms of both appearance and maintenance. However the avenue is very incomplete and trees almost seem free standing. There are many old and dying trees laden with mistletoe, as well as heavily truncated or dried trees that are sprouting from the base. The trunks are often surrounded by decades-old sprout, indicating long-term lack of maintenance and professional care. There are new plantings and replacements, partly in the form of unprofessionally carried out companion planting. The western avenue is also very open, providing an unrestricted view to the nearby Széchenyi housing estate. Alien to the landscape, this development, which lacks almost any structuring and covering planting, is a highly unfavourable sight in this World Heritage area.

8 The 2002 tree protection plan partly justified its proposal for the total replacement of the avenue by the degree of public traffic. Péter Csima, Ildikó Bugyi, ... Imre Ormos p. 100

ugyanis csak olyan módon történhet, hogy az egyes faegyedekben és a fásor egészében manifesztálódott szellemiség, a „genius loci” megmaradjon, mindenki számára megélhető, érzékelhető legyen. Ehhez a szellemiséget továbbvivő felújítási programra van szükség.

A FASOR VÉDETTISÉGE ÉS A SZABÁLYOZÁS KÉRDÉSEI

A nagyecenki fásor hazánk kiemelkedő kultúrtörténeti értéke, amelynek

védelmét – történeti kertjeinkhez hasonlóan – elsőnek a természetvédelem vállalta fel. A fásor egy szakaszát már 1942-ben védetté nyilvánították. A terület északi része (jelen tanulmányban a 6-7. szakasz) a Fertő-Hanság Nemzeti Park része. A közel két és fél évszázados faállomány jelentős történeti génbankként tudományos és természetvédelmi értéként is figyelembe veendő. Mégis a kultúrtörténeti értéket kell elsődlegesnek tekinteni, mind a fásort befogadó települések rendezési terveiben, mind pedig a kezelési tervben, ill. a fásormegújítási

12. kép/pict.:

A fenntartás hiányában a fatörzsek körül megerősödött tősarjak nemkívánatos látványt nyújtanak, a faközökben a sűrű cserje (itt: kökény) jelent élőhelyi konkurenciát / Owing to lack of maintenance there are unattractive offshoots around the tree trunks, and between the trees the thickly growing bushes (here blackthorn) compete for habitat

13. kép/pict.:

A fatörzs-korhadást egykoron cementálással kezelték. / Some decades ago the rotting tree trunks were treated with cement

program keretében. Ezért nem fogadható el az a felemás helyzet, hogy míg a fásor első, azaz nagyecenki harmada a Fertő-tó kultúrtáj részeként világörökségi terület, addig a hidegségi fásori szakasz természetvédelmi terület. A fásor, az azt lezáró emlékművel együtt a Széchenyi birtok része, a Széchenyi család alkotása, s mint ilyen, kiemelt értéket képvisel a hazai kultúrtörténetben, amely egy-séges kezelést, szabályozást igényel.

A fásort járva a legzavaróbb látványt a Nagyecenk nyugati felén, a fásortól

4. From the row of plane trees to the railway (320 metres)

This is the last section in Nagycenk, and is in very bad condition. Most of the original trees are truncated, dying or decaying. The avenue also includes trees of approximately 80 years of age, probably as a result of replacements carried out between the two world wars. The west side is very incomplete and overgrown with bushes, and at the end of the section the acacia grove has completely grown onto the avenue, taking the light away from the trees in the avenue and distorting them. On the east side, another avenue of mulberry trees was planted inexpertly in the green belt behind the lime avenue. This stock is about 40 years old. While at present it is merely a disturbing sight, within a few decades it can represent competition for habitat.

The condition of the first four sections of the avenue in the Nagycenk area clearly indicates that the trees may not have been touched for at least 8 to 10 years, and that no cleaning work been done between the trees. However, this is the most intensively used and visited section of the avenue, since most of the tourists who visit the palace cross to the other side of the street and walk along the length of the avenue to the railway. Between the rows of trees, slightly to the west of the central axis, a trodden path indicates this usage. The section of avenue near the stone bench, which is used as a fore-garden, clearly shows that this grass would be highly suitable for the development of a grass pathway: along the entire length of the avenue, in a band approximately 2 to 3 metres wide, a close-cropped grassy walk could be developed by regular mowing, while most of the grass could be left high as a flowering lawn by mowing two or three times a year.

5. From the railway to the grove (720 metres)

Unfortunately, the railway bisects the avenue and the railway embankment also forms a strong visual dividing line. The embankment is relatively easy to walk through. This whole section of the

avenue belongs to the outskirts of the village of Hidegség. The avenue runs almost entirely through the open landscape, and there are only two smaller groves on the west side that are attractive, enclosed, tall forests of oak (*Quercus cerris*). In the wooded sections, the avenue is almost completely overgrown by the forest stock, not only making it unattractive in appearance, but also adding to the burden on the old, weakening trees as a result of the lack of light. In this section there has been hardly any renewal, although there is a stretch of a new genus of lime tree (*Tilia tomentosa*) that is around 20 years old and that may be regarded as multiply inexpert intervention or experimentation, as it disrupts the uniformity of the avenue, and with a species that is alien to the region. With their decaying and spontaneously renewing branch systems, the original trees are in a natural state of aging, although many of them are in their final stage of life. In the spaces and gaps between trees there is a lot of scrub and many offshoots, spoiling both the appearance of the avenue and the living conditions of the old trees.

6. From the grove (crossroads) to the closed forest (420 metres)

A large part of this section passes through open agricultural land, with the exception of a younger forest on the eastern side, which forms a backdrop. Fortunately, the trees have not yet grown into the avenue. This stretch of the avenue is also highly incomplete, with unprofessional replacements (*Quercus cerris*).

7. The section leading through woods that surround the memorial (260 metres)

This essentially marks the end of the row of lime trees, as the stock changes to oak (*Quercus cerris*) and the road continues as a gently curving forest path leading to the memorial. A fallen trunk across the path functions as a jump for horse riders. Around the memorial, the tall evergreens (*Thuja orientalis*, *Abies nordmanniana*) stock provide a defined framework. The immediate environment of the memorial is well cared for.

The former ranger's lodge, located just 50 metres from the memorial, is listed as an item of unique landscape value in the development plan, although due to reconstructions and enlargements it now has no such value. The area is fenced off and the renovation and expansion of the building are not yet complete. The backyard – as witnessed during the site visit to the premises in the spring of 2010 – has been used for pig farming, along with all its more unpleasant incidentals. During the autumn site visit, "only" a few wild boars and moufflons were rooting and grazing in the yard, which in the forest environment qualifies as an acceptable usage of land, even in the vicinity of the memorial.

In the section near Hidegség there is no trace of care or maintenance. In the spaces between the trees there are dense shrub and offshoots growing. The diverse shrub and tree species are typical of the landscape, and some are dangerous weeds (*Sambucus*, *Robinia* etc). This section of the avenue is less frequented than the Nagycenk section, which is located closer to the palace, and it functions rather as a farm track and bridle path. The memorial can also be reached from within the village of Hidegség.

On the basis of the site visits, it can clearly be stated that the renewal of the avenue should not be postponed, partly because of the neglected state and advanced age of the trees, which in many cases face complete decay; and partly because the renewal itself is a time-consuming process. The renovation of the avenue must only be carried out in a way that preserves the spirit, the "genius loci", manifested both in the individual trees and in the avenue as a whole, allowing it to be experienced and sensed by all visitors. In order to achieve this, a suitable renovation programme is required.

mintegy 400 méterre települt Széchenyi liget lakópark képe jelenti. A lakóparki beépítés a települési, táji hagyományoktól tökéletesen idegen, belterületől leszakadó lakóterületi sziget, ami a szántóföldek között úszik. Tagoló, takaró fásítás nincs, ezért a telep teljes „szépségében” tárul fel a fásor egyébként is ritkás térfala mögött.

A FASOR SZAKASZOS, ÜTEMEZETT, HOSSZÚ TÁVÚ MEGÚJÍTÁSA

A felújítási program szellemi háttere, alapja az, hogy ezek a pusztulásukban is fenséges famatuzsálemek még „látták” a Széchenyieket; hisz ők ültették, ők telepítették, ők gondozták az eredetileg 600 fából álló nagyívű alkotást, ők sétáltak, lovagoltak, kocsiztak a fák között, s ők pihentek meg a fák alatt a mohos kópádokon.⁹ A Széchenyi család nemes gondolkodását hirdeti az ifjan elhunyt grófnő gyönyörű síremléke, mintegy a fásor záró motívuma. S a Széchenyiek teremtő ereje kelti életre a pusztulásában is impozáns fásort. Ezért nem képzelhető el egy teljes, vagy pláne nem egy totális fasormegújítás!

A fásor felújítása ennek a „történelmi múltú faanyagnak” az átmentésével képzelhető csak el. S mivel a táj adottságai, környezeti feltételei nem változtak drasztikusan, ezért az élőhelyen bizonyítottan erőteljesnek tűnő kislevelű hárs továbbra is megtalálhatja itt a számára

kedvező életfeltételeket. Fafajcserére tehát nincs igazán szükség – a jelenlegi fásorfelújítási tervvel ellentétben –, és a szellemi értékek továbbvitele érdekében pedig egyenesen „bűn” lenne akár szakaszosan is áttérni egy más fafajra, faállományra. A szellemi, eszmei értékek megőrzéséhez a megújításhoz szükséges faiskolai alapanyagot az itt meglévő növényegyedekből kell előállítani!

A fákkal kapcsolatos első feladat a teljes állomány törzskönyvezése. Minden egyes, a fásor létesítésekor telepített egyedről 30–60 vegetatíván szaporított utódot kell előállítani egy erre kijelölt faiskolában. A majdan lecsereült idős egyedeket így saját maguk szaporulatával lehet pótolni, nem köztes telepítésként, hanem az eredeti telepítési helyen. Kétszeresen is érdemes és szükséges viszonylag nagy mennyiségű szaporulatot előállítani. A faiskolai nevelés során óhatatlanul előfordulnak pusztulások, deformálódások. Másrészt többlet piaci értékkel rendelkezhet ez a szaporítóanyag, hiszen a fásor sorszámozott egyedeinek az utódjai különleges értéket képviselhetnek, akár a magánpiacon, akár felújításra váró történelmi kertjeinkben.

A fásor cseréje egyszerre vagy szakaszosan is megoldható. Az egy ütemben elvégzett cseréhez szükséges lenne egy pusztán szakmai alapon meghatározott végső időpontot kijelölni (pl.: 30 év), amikor a teljes cserét el kell

9 A kezelési terv készítésekor a fásori állomány 8%-a volt az eredeti telepítésből származó, idős, szép koronájú fa, 13% az idős, kis mértékben károsodott fa és 17% az idős, károsodott, leromlott fa. Csima – Módosné, 2003. p. 72.

14. kép/pict.:

A hidegségi erdei szakasz, lovaglútként is használatos. / The *bridle path along the final section of the avenue in the village of Hidegség*

15. kép/pict.:

A volt erdészház átépítés, bővítés alatt, a békésen turkáló sertések, vaddisznók nem a hely szelleméhez illő tájhasználatot mutatnak az

emlékműhöz vezető út mentén / The former forester's house has been reconstructed and enlarged, and pigs and wild boars are being kept in the yard. This land use is

particularly disturbing in this historical landscape, close to the Széchenyi memorial

QUESTIONS OF REGULATIONS RELATED TO THE AVENUE

The lime avenue at Nagycenk is an outstanding cultural-historical asset of Hungary, the protection of which was first undertaken – as in the case of historical gardens – by environmental conservationists. One section of the avenue has enjoyed protection since as early as 1942. The northern part of the territory (Sections 6 and 7 in the present study) is part of the Fertő Hanság National Park. As a significant historical gene bank, the tree stock that dates back nearly two and a half centuries is valuable both from a scientific and a conservation point of view. Yet the highest priority in both the management plans of the relevant villages and in the avenue renewal programme, must be given to the avenue's cultural-historical value. Thus the anomalous situation, in which the first third of the avenue in Nagycenk is a World Heritage Site as part of the Lake Neusiedl Cultural Landscape, while the other section in Hidegség is only a nature reserve, is unacceptable. The avenue, along with the memorial, is part of the Széchenyi estate and is the creation of the Széchenyi family, thus it represents an outstanding value in terms of Hungarian cultural history that requires consistent management and regulation.

As one walks along the avenue, the greatest eyesore is the Széchenyi Grove estate, which is situated about 400 metres from the avenue to the west of Nagycenk. A construction of this kind is entirely alien to the building-in and landscape traditions, forming a residential island that is separated from the village itself by the surrounding ploughland. Without any covering and structural planting, the "attractive" park is entirely visible behind the sparse plant wall formed by the alley.

THE PERIODIC, SCHEDULED, LONG-TERM RENEWAL OF THE AVENUE

The intellectual background of the renovation programme is based on the fact that the decaying but still majestic trees once "saw" the Széchenyi family that planted and cared for the massive creation that initially comprised 600 trees. Members of the Széchenyi family walked and rode along the avenue, and rested under the trees on the mossy stone benches.⁹ The beautiful memorial to the young countess, which also functions as the closing motif of the avenue, illustrates the nobility of the Széchenyi family. And it is the creative power of the Széchenyi family that gives life to the dying but still impressive avenue. For this reason, a complete or total renewal is unimaginable.

The renovation of this avenue can only be conceived by preserving this "historical tree stock" for posterity. And because the characteristics and environmental conditions of the landscape have not changed drastically, the powerful-looking small-leaved lime may continue to find a favourable habitat here. Therefore – in contrast to the existing avenue renovation plan – there is no real need for the replacement of the species, while from the perspective of the preservation of intellectual values, such a transition, even on a section-by-section basis, would constitute a "sin". The propagation material for the kind of renewal that will preserve the avenue's intellectual value must be produced from the existing plants.

The first related task is to produce an inventory of the total population. For each specimen planted during the establishment of the avenue, 30 to 60 offshoots should be propagated in a dedicated tree nursery. Thus the old trees that need to be replaced can be substituted by their own progeny – not by alternate planting but in their original

⁹ At the time the management plan was drawn up, from the original planting 8% of the trees were old, with an attractive crown; 13% were old and slightly damaged; and 17% were old, damaged, and deteriorated. Csima – Módosné, 2003. 72.

végezni. Addigra a korábban leszaporított egyedek a faiskolában már jelentős fává fejlődnek, és ezekkel történhet a pótlás. Így a lecserélt fasor nem kis csemetékből áll, hanem koros, erős törzsű és koronájú faegyedekből. Másik kínálkozó megoldás, hogy a fák pótlását mindig csak az éppen kipusztult, vagy pusztuló egyedek folyamatos pótlásával, esetleg hosszabb-rövidebb szakaszokon végzik el. Mivel a különböző időpontban végzett telepítések azonos korú fákkal történnek, a telepítés befejeztével – még ha több évtizedig tart is –, egységes fasor képét kapnánk, annak ellenére, hogy a faiskolában 4–5 évenként átültetett egyedek lassabban fejlődnek, mint a már végleges helyükön, háborítatlanul fejlődő példányok.

A fák faiskolai nevelése során számos kérdés merülhet fel. Mivel magoncállományról van szó, előfordulhat, hogy a leszaporított klónok növekedési ereje nagyon eltérő lesz. Ezért, pusztán gyakorlati szempontból meg kell vizsgálni azt a lehetőséget, hogy a fasor megújítását csupán néhány (5–15) idős fa klónjaiból végezzék el. Ez a megoldás persze jelentősen csökkentené annak az elvnek az eszmeiségét, miszerint az eredeti fák saját klónjaikkal történt pótlásával egy bizonyos folytonosságot biztosítunk e történelmi múltból ránk maradt érték megújulásában. Elvileg elképzelhető, hogy egyetlen – a legszebb formájú, legjobb tulajdonságokkal rendelkező – egyed vegetatívan

szaporított klónjaiból nevelnénk meg az összes fát a teljes fasor pótlására. Ez a megoldás eredményezné a legegységesebb fasort, de ebben az esetben talán nem ez az elsődleges szempont.

Első lépésként tehát létre kell hozni egy közhasznú szervezetet, alapítványt, amelynek tagjait a Széchenyi István által alapított Akadémia, az illetékes önkormányzatok (helyi, megyei) és a főhatóságok (minisztériumok, örökségvédelmi és természetvédelmi felügyelőség) képviselői alkothatnák. A fasor megújításához egy hosszú távú (20–30 éves) szakmai, értékvédelmi cselekvési program kidolgozására és elfogadására van szükség. Ebben a feladatok meghatározása és ütemezése csak a növények és a fasor egészének szemszögéből megközelítve vezethet eredményre. Az alapítvány kuratóriuma a cselekvési program alapján végezheti a feladatát, irányíthatja és felügyelheti annak végrehajtását.

Az itt felvázolt rekonstrukciós javaslat, nagyságrendjéből és az említett hosszú időintervallumból adódóan rendkívül költséges vállalkozás. Ebben a projektben ezért félmegoldások, félig megvalósult tervek, időbeni halasztások megengedhetetlen értékvesztéssel járnának. Ezért szükséges, hogy a létrejövő alapítvány a legmagasabb szintű összefogás eredményeként működjön, és pontos költségelemzéssel, a források felkutatásával biztosítsa ennek a hatalmas feladatnak a teljes megvalósulását. ©

16

17

16. kép/pict.:

Az Erdődy Hanna – Széchenyi Béla síremlék / The memorial to Béla Széchenyi and his wife, Hanna Erdődy

17. kép/pict.:

A fasor magával ragadó monumentalitása összességében még érezhető / The monumental appearance of the avenue can still be admired today

location. It is essential to produce a relatively large amount of seedlings for two reasons: on the one hand, there will inevitably be losses and deformed seedlings in the tree nursery. On the other hand, this propagation material may have an added market value, as the seedlings from the numbered trees in the avenue may have an exceptional value, whether on the private market or for historical gardens that are due for renewal.

The avenue may be replaced in one go or in stages. In the case of a single-phase replacement, a final date (e.g. 30 years) would need to be set on a purely technical basis, by which the renewal must be completed. By then, the tree specimens propagated in the tree nursery will have evolved into sizeable trees that can be used to carry out the replacement. The renewed avenue will therefore not consist of saplings, but of mature trees with strong trunks and crowns. Another possible solution is to carry out the renewal by continuously replacing dead or decaying individual trees, or alternatively by replacing shorter or longer stretches. Since tree planting takes place at different times, but using trees of the same age, once the planting is complete – even if it takes several decades – the end result is a uniform line of trees, despite the fact that in the nursery the individual plants that are transplanted every four to five years develop more slowly than those that grow undisturbed in their final location.

The development of the trees in the nursery may raise a number of questions. In the case of seedling stock, the growth rate of the propagated clones will differ greatly. Therefore, from a purely practical point of view, it is necessary to examine the option of renewing the avenue using clones from only a few (between five and 15) old trees. This solution would, of course, significantly undermine the idea of providing

a certain continuity in renewing this historical value by using clones from each of the original trees. Theoretically, it would also be possible to use one individual tree – the one with the most beautiful form and the best qualities – to propagate clones to replace the entire avenue. This solution would result in the most uniform rows of trees, although in this case it is not perhaps the primary consideration.

As a first step, it is essential to establish a non-profit organisation, or foundation, comprising representatives of the Academy of Sciences (founded by István Széchenyi), the relevant (local and county) authorities, and the central authorities (ministries and heritage protection and conservation inspectorates). The renewal of the avenue also requires the development and adoption of a long-term (20- to 30-year) professional action programme for the protection of these assets. In this programme, the definition and schedule of the tasks can lead to success only when interpreted from the perspective of the avenue and the plants as a unity. The foundation's board of trustees would carry out the task on the basis of the action programme, and would control and supervise its implementation.

Due to its scale and the long-term implementation period, the outlined reconstruction proposal is an extremely expensive undertaking. In this project, half-solutions, half-completed projects and time delays would therefore result in unacceptable losses in value. It is essential for the future foundation to work with the highest level of collaboration, ensuring the full implementation of this enormous task through an accurate cost analysis and the identification of resources. ●